

УДК [929+930.25](477)

В. І. ДОЛІНОВСЬКИЙ*

ОРЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ – АРХЕОГРАФ І ДЖЕРЕЛОЗНАВЕЦЬ

Розкрито процес формування історичного світогляду та наукових інтересів О. Левицького. З'ясовано його роль у діяльності наукових товариств та інституцій. Охарактеризовано внесок у розвиток архівної справи та археографії, зокрема публікацію історичних джерел XVI–XVIII ст.

Ключові слова: наукова діяльність; Київський університет; наукові товариства; Археографічна комісія; архівні джерела; едиційна діяльність.

Відновлення української державності у 1991 р. спричинило повернення з небуття тисячі незаслужено забутих імен знаних науковців, політиків, письменників. До них належить український історик, археограф, архівіст, археолог, етнограф, фольклорист, громадсько-політичний діяч, один із фундаторів і керівників Всеукраїнської Академії наук Орест Іванович Левицький. Учень і послідовник В. Антоновича, представник народницького напрямку в українській історіографії кін. XIX – поч. XX ст., з діяльністю якого пов'язані розвиток архівної і археографічної справи в Україні, історії та культури загалом, він залишив неоціненну наукову спадщину, що налічує понад 200 праць, написаних на архівних джерелах, що підкреслює їх наукову цінність.

Життєвий і творчий шлях О. Левицького не потребує додаткового представлення в українській історіографії, оскільки маємо цілий ряд біографічних наукових статей, розвідок популярного характеру тощо¹. Спробуємо однак виділити ключові, на нашу думку, моменти, що вирішально вплинули на формування його історичного світогляду та наукових інтересів, позначилися на науковій і громадській діяльності.

Оточення духовенства, зв'язок із життям, побутом та звичаями народу зумовили світогляд вченого. М. Грушевський зазначає, що О. Левицький з “самого походження, з дитячого і молодечого виховання овіяний і перейнятий традицією українського життя, культури і мистецтва, відчував їх красу і багатство надзвичайно тонко і глибоко, утішався їх змістом, і в цьому знаходив мету, красу і зміст свого життя”².

Дослідник художньої творчості О. Левицького Т. Черкаський визначальною для майбутнього вченого (а тоді кращого випускника Полтавської духовної семінарії, рекомендованого для зарахування до Київської духовної семінарії, який для зібрання коштів на продовження навчання вчителював у селі Веприк Гадяцького повіту у родині місце-

* *Доліновський Володимир Іванович* – архівіст відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву, м. Львів.

вого священика) називає його зустріч із приват-доцентом Київського університету Е. Г. Неметті і пропозицію останнього стати вихователем його сина (пізніше відомого адвоката)³. Через рік після цього знайомства О. Левицький, успішно склавши вступні екзамени, став студентом юридичного факультету Київського університету (незабаром перейшов на історико-філологічний)⁴.

Роки його навчання в університеті збіглися з поживанням українського культурно-національного та просвітницького руху, а сам він брав активну участь у діяльності Київської громади як осередковий згуртування національно свідомої інтелігенції⁵.

Для наукової діяльності вченого важливе значення мало його знайомство з відомим істориком В. Антоновичем, який тоді працював на кафедрі російської історії університету. Саме йому О. Левицький завдячує тим, що “історико-філологічна наука стала для нього не “студією для хліба”, а наповнила новим змістом його життя”⁶ і “під ласкавим проводом і наукою якого він призвичаївся працювати над давніми актовими книгами в Київському Центральному архіві і взагалі над джерелами по українській історії”⁷. Окрім того, за рекомендацією В. Антоновича, історик після закінчення університету обійняв посаду секретаря-діловода у Київській археографічній комісії, де працював без перерви 47 років, “присвятивши їй всі свої сили, хист і життя”⁸.

Патріотично-демократичні переконання О. Левицького, його участь в українському національному русі, і навіть виконана на високому науковому рівні і високо оцінена авторитетними вченими дипломна робота (“*Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века*”), проте з яскраво вираженою народницькою концепцією – стали на заваді продовження його наукової кар’єри в університеті⁹. Тому після закінчення університетського навчання і отриманням наукового ступеня історик, щоб відслужити урядову учительську стипендію під час свого студентства, працював учителем латинської і російської мов у Київській 4-ій прогімназії (звільнився у 1909 р.)¹⁰, а також викладачем географії у Київській музичній школі¹¹. М. Грушевський зазначає, що, рано одружившись і ставши батьком родини (дружина померла, залишивши його з двома малолітніми синами), вчений мусів чимало часу віддавати на “заробкування”, і тому, незважаючи на заохоту деяких членів університетської колегії, він так і не зробив професорської кар’єри, на все життя залишившись учителем, і це було одною з тих трагедій життя, “котрі він відчував прикро і глибоко”¹².

Попри педагогічний хист О. Левицького і його вдалу вчительську діяльність (колишні гімназійні учні завжди згадували його з теплотою і повагою, відзначали лагідність, доброту, майстерність і цікавість у викладанні уроків¹³), найважливішою для нього залишається науководослідницька праця. Тому, коли у 1879 р. йому запропонували посаду

помічника завідувача Київського Центрального архіву, він одразу погодився, залишивши навіть уроки у жіночій гімназії, де також працював¹⁴. Ретельно вивчаючи матеріали архіву, він став одним із його найкращих знавців.

На формуванні суспільно-політичних поглядів історика позначився період наступу реакції 80-х рр. XIX ст. Він обурюється репресіям та заборонам, що спрямовані проти вільного слова і думки, висловлює співчуття заарештованим учасникам студентських заворушень. Політичні утиски позначились і на самому О. Левицькому – 13 серпня 1885 р. на час приїзду до Києва царя Олександра III його змусили навіть покинути місто. Під таємним наглядом поліції вчений перебував аж до 1893 р.¹⁵ Звістка про це дуже вплинула на історика – він сприйняв все так близько до серця, що аж “нервово захворів”¹⁶. Учений відійшов від української громади, перестав писати українською мовою, заборонив надсилати кореспонденцію на свою адресу. Колеги вважали, що він готовий був покинути навіть роботу над вивченням української історії, якби це не входило в його обов’язки службовця¹⁷. Звільнення з роботи в архіві у 1887 р. з ініціативи ректора університету М. К. Ренненкампа також дуже вразило О. Левицького, вплинуло на його здоров’я, змусило на довгий час відійти від громадсько-політичного життя¹⁸. Його діяльність зводилась до виступів на наукових археографічних та археологічних, красназничих з’їздах, на засіданнях і зборах наукових товариств, членом яких він був і у роботі яких брав активну участь.

Чергові негаразди у дослідника почалися з утвердженням радянської влади у Києві у 1919 р. – над родиною нависла реальна загроза примусового виселення з квартири. І хоча у справу втрутився навіть син вченого, військовий лікар, що на той час служив у Червоній армії, у спокої історика так і не залишили, тримаючи його під пильним наглядом і влаштовуючи певні нервові потрясіння (“стресові ситуації”). Кульмінацією провокаційних причіпок став арешт дружини вченого 10 липня 1920 р., а згодом і обшук в його квартирі з вилученням багатьох друкованих українознавчих видань особистої бібліотеки дослідника та наукових праць (після десятиденного ув’язнення дружину академіка звільнили, але книжки і рукописи так і не повернули)¹⁹.

Відсутність ученого ступеня і професорських посад не завадили О. Левицькому стати авторитетним істориком, джерелознавцем, археографом. Він брав активну участь у діяльності численних наукових товариств та інституцій. 29 січня 1878 р. його було обрано дійсним членом Історичного товариства Нестора-Літописця (засноване 24 листопада 1872 р.), в лютому 1885 р. – членом Ради товариства, а в жовтні 1902 р., після смерті О. Лазаревського, – заступником голови²⁰. Обрання на таку високу посаду особи без офіційного наукового ступеня свідчило про справжній, а не формальний, науковий авторитет учено-

го. Для збирання і вивчення письмових пам'яток старовини О. Левицький їздив на Волинь, Полтавщину, а також на Поділля та Холмщину²¹. Результатом цих поїздок були знахідки старовинних церковних книг, стародруків, рукописів, матеріальних цінностей тощо. Обсяг роботи, пов'язаний із пошуком цінних матеріалів, був величезний²².

О. Левицький разом із професорами В. Антоновичем та А. Праховим (кафедра теорії та мистецтва Київського університету) входив до складу створеної у 1886 р. спеціальної комісії Історичного товариства Нестора-Літописця для історико-археологічного дослідження Мстиславового собору у Володимирі-Волинському і вироблення проекту його реставрації²³. Однак через нестачу засобів, часу, необхідних інструментів, брак достатньої кількості робітників, комісія була позбавлена можливості завершити всю програму досліджень. Завдяки енергійній діяльності вченого було розпочато також археологічні розкопки давньоруського храму в с. Білгородці, про результати і знахідки яких О. Левицький доповідав на загальному засіданні Українського наукового товариства у Києві 14 жовтня 1909 р.²⁴ У травні 1901 р. історик провів вивчення Спаської церкви, огляд Воскресенської, Миколаївської, Стрітенської церков та Хрестовоздвиженського монастиря у Полтаві, а пізніше у 1907 р. на запрошення Полтавського церковного історико-археологічного комітету оглянув єпархіальне давньосховище документів²⁵.

О. Левицький був одним з активних організаторів і керівників заснованого у 1907 р. Українського наукового товариства – як заступник голови товариства входив до тимчасового бюро для організації праці, що очолював М. Грушевський²⁶, виступав із доповідями на засіданнях товариства²⁷.

Історик підтримував контакти і з Науковим товариством імені Т. Г. Шевченка у Львові, дійсним членом якого він був обраний 1 грудня 1910 р.²⁸ Однак він не завжди брав участь у засіданнях товариства (наприклад, на Загальних зборах 26 грудня 1913 р. його мав заступати професор В. Гарасимчук)²⁹.

Крім того, О. Левицький був членом Київського юридичного товариства по відділу звичаєвого права (1883 р.), Російського географічного товариства³⁰, членом-співробітником Московського археологічного товариства³¹.

Важлива роль дослідника й у розбудові освіти, архівної та бібліотечно-музейної справи в Україні. Підтвердженням цього є його активна діяльність у Полтавській, а згодом і Київській вчених архівних комісіях³², головування в Комісії з вироблення проекту утворення Центрального архіву і передачі йому справ ліквідованих губернських і повітових інституцій Міністерства внутрішніх справ³³, створення з його ініціативи “Комітету для охорони пам'яток історії та мистецтва”, діяльність у складі створеної у січні 1919 р. Великої Ради міністрів осві-

ти з професорів вищих шкіл і громадських діячів, участь в організації Всенародної бібліотеки (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського), якій подарував свою книгозбірню³⁴, а також власний архів документів³⁵.

У листопаді 1918 р. разом із видатними вченими В. Вернадським, А. Кримським, Д. Багалієм та М. Василенком О. Левицький стає одним із засновників Української академії наук (УАН). Під його головуванням відбулося перше засідання Академії, на якому президентом став В. Вернадський, а сам історик очолив Комісію при кафедрі українського звичаєвого права, що входила до складу Відділу соціальних наук. Згодом його обрали секретарем Відділу, а в травні 1920 р. – головою. Крім того, історик очолював Правничо-термінологічну комісію (збирала українську юридичну термінологію для юридичного словника), був головою Товариства правників, брав активну участь у роботі Археографічної комісії при Першому історико-філологічному відділі. З 19 грудня 1919 р. до 18 липня 1921 р. О. Левицький виконував обов'язки заступника президента Академії наук, а 27 березня 1922 р. – президента*. На Загальних зборах Академії під його керівництвом вирішувались питання діяльності комісій біографічного та енциклопедичного словника, Археологічної комісії, Центрального архіву давніх актів у Києві, Музею мистецтва, Картинної галереї, Музею антропології та етнології. Однак раптова смерть 9 травня 1922 р. під час перебування у науковому відрядженні на Драбівській дослідній станції Академії не дозволила йому зробити усе заплановане на посаді її президента³⁶.

Активною була співпраця О. Левицького з науковими часописами. Серед них, насамперед, слід відзначити діяльність історика у виданні журналу “Київська старовина”. Вчений був постійним радником у редакційних справах журналу, маючи разом з О. Лазаревським та П. Житецьким найбільший вплив у редакційному комітеті³⁷. М. Грушевський назвав О. Левицького одним з найдіяльніших співробітників часопису за весь час її існування³⁸, а сам Левицький зазначав, що за довгий час його видання брав у ньому “найщирішу участь”³⁹. Щороку вчений друкував по п'ять–шість різних за обсягом та жанром статей, рецензій та оглядів. Велику цінність мають публікації рукописних документів, поетичних творів XVI–XVII ст., замітки про літописні пам'ятки. Через матеріальні нестатки над журналом часто нависала загроза закриття, тому його співробітники і редактори вживали всіх необхідних заходів, щоб покращити видання – О. Лазаревський, В. Антонович та О. Левицький взагалі відмовилися від гонорарів за публікацію власних статей⁴⁰.

Вчений був також членом редакційного комітету започаткованого Українським науковим товариством у 1913 р. тримісячного журналу

* Це поки що єдиний випадок за всю історію Академії наук України, коли її очолив учений-гуманітарій.

“Україна” (влада, однак, не дозволила йому ставити свій підпис як одному з його редакторів)⁴¹, входив до редколегії часопису “Літературно-науковий вісник”, публікуючи на його сторінках свої історичні оповідання⁴², брав участь у роботі таких періодичних видань, як: “Полтавские губернские ведомости”, “Новое время”, “Киевский телеграф” та ін.⁴³

Через заборону вчителям гімназій публікувати власні статті О. Левицький постійно друкувався під псевдонімом. Загалом дослідники виявили 25 псевдонімів вченого, серед яких найчастіше зустрічаються такі: Беркут, Волинець, Лев-й, Луговой, Маячинець, Орленко тощо⁴⁴.

На особливу увагу заслуговує археографічна діяльність О. Левицького, яку він розпочав у 1874 р., ставши секретарем-діловодом Київської археографічної комісії (Тимчасова комісія для розгляду давніх актів)⁴⁵. Створена у 1843 р. комісія була першою загальноукраїнською науковою інституцією в царині археографії, найбільш авторитетним центром виявлення, вивчення та публікації джерел з історії України XIV–XVIII ст., осередком консолідації українських істориків та археографів⁴⁶. Комісія проіснувала до 1921 р., залишивши величезну наукову спадщину – десятки томів вперше опублікованих архівних джерел і пам’яток, монографій з історії України, видання козацьких літописів, збірників наукових статей, публікацій зі спеціальних історичних дисциплін, а розроблені нею організаційні структури, принципи публікації джерел, напрями і форми археографічних видань, концепційні засади археографічної діяльності покладено в основу роботи утвореної 1921 р. Археографічної комісії ВУАН, а згодом – відродженої наприкінці 80-х років Археографічної комісії та створеного у 1991 р. Інституту української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України⁴⁷.

Працівники комісії не мали прав державних службовців, тому не отримували пенсії після завершення служби, і О. Левицький вимушений був все життя працювати в гімназії, щоб заробити пенсію⁴⁸. Від секретаря комісії значною мірою залежав успіх всієї її діяльності. До обов’язків О. Левицького входило ведення усієї поточної документації установи, фінансових і господарських справ. Він редагував праці комісії, займався видавничими справами, вів ділове листування, укладав угоди з друкарями, робив коректури, писав звіти, складав кошторис, вирішував усі фінансові та господарські справи, вів розрахунки з авторами та переписувачами документів⁴⁹.

За твердженням дослідника О. Журби, О. Левицький став “справжнім літописцем” діяльності комісії та одним з провідних діячів⁵⁰. Особливу цінність, на його думку, становлять видані дослідником три звіти про її наукову роботу, напрями дослідницької і пошукової роботи, формування джерельної бази видань за 1843–1914 рр.⁵¹

Археографічна комісія організовувала експедиції по адміністративно-судових, церковних та приватних архівах, і це сприяло зацікавлен-

ню О. Левицького актовими книгами гродських і земських судів, котрі він вважав одними з найважливіших джерел з історії України XV–XVIII ст. і в яких відбито усі основні риси тогочасного життя⁵². Відомо, що члени комісії сприяли пошуковій діяльності місцевих братств, надавали допомогу у підготовці необхідної документації, вивченні писемної спадщини і публікації відповідних досліджень. Зокрема, припускають, що під безпосереднім наглядом О. Левицького здійснювалося комплектування наукової частини бібліотеки Свято-Володимирського братства, довічним братчиком якого він був⁵³. Дослідник Г. Боряк зазначає, що колосальний масив актового матеріалу, який комісії вдалося сконцентрувати за кілька десятиліть пошуково-збиральницької діяльності (перебування вченого на посаді секретаря-діловода), згодом склав зібрання Центрального архіву давніх актів, а відтак – основу архівних збірок нинішнього ЦДА України у м. Києві⁵⁴. Сам О. Левицький наголошував, що всебічне вивчення історії Волині, Поділля і Київщини стало можливим лише тоді, коли актові книги цих регіонів були зібрані в цьому архіві і послужили основним матеріалом для видань Комісії⁵⁵.

Історик долучився також до створення науково-довідкового апарату до документальних фондів – упродовж десяти років, від 1883 до 1892 рр. він особисто описав і видав дев'ять випусків подокументних описів актових книг Луцького і Житомирського гродських судів другої половини XVI – середини XVII ст. (загальний обсяг описаних актів – понад 5, 5 тисяч). Вчений цитував найбільш яскраві фрагменти документів, доносячи до дослідників живу народну мову, ретельно вносив до описів перехресні посилання на записи з однієї справи, якщо вони були розкидані по актовій книзі⁵⁶. Ці описи становлять дуже цінне джерело для сучасної історичної науки, оскільки багато архівних матеріалів втрачено назавжди.

З ім'ям О. Левицького пов'язані перші наукові видання козацьких літописів XVII–XVIII ст. Свою едиційну діяльність в Археографічній комісії вчений розпочав із першого в українській історіографії наукового видання Літопису Самовидця (1878 р.), яке було здійснено на високому археографічному рівні⁵⁷ і завдяки якому, за словами М. Грушевського, історик здобув “тверду наукову репутацію”⁵⁸. Окрім самого літопису, у ньому було поміщено ще три інші джерела XVII–XVIII ст.: “Хмельницький Літопис”, що містив опис історичних подій на Поділлі 1636–1650 рр.; “Короткий опис Малоросії” (описує події до 1734 р.); “Зібрання історичне Стефана Лукомського”, що охоплює період з часів Гедиміна до кінця XVI ст.⁵⁹ Видання було високо оцінено сучасниками⁶⁰, а ґрунтовна вступна стаття, текстологічні примітки, науковий коментар та довідковий апарат, а також висновки і спостереження молодого науковця лягли в основу всіх пізніших досліджень про цю пам'ятку⁶¹.

На високому археографічному рівні виконане також видання Львівського літопису 1339–1649 рр. та Літопису Йоахима Єрлича 1620–1673 рр. (написаний польською мовою), які окремим томом під назвою “Южнорусские летописи” вчений підготував у 1919 р. для публікації в історико-літературній серії “Київської археографічної комісії”. Однак його доля склалася драматично – весь тираж видання, за винятком одного примірника без титульної сторінки, загинув під час громадянської війни 1918–1920 рр. Академіку М. Василенку вдалося зберегти і передати до Археографічної комісії УАН єдиний збережений сигнальний примірник тому (без титульного аркуша і передмови), що нині зберігається у бібліотеці Інституту історії України⁶².

Працюючи в Синодальній бібліотеці в Москві, історик знайшов новий малоросійський літопис (припускають, що це т. зв. Баркулабівський літопис), який охоплював події середини XVI ст.⁶³, а також рукопис з проханням гетьмана Розумовського і старшини до Катерини II про відновлення в Малоросії стародавніх прав⁶⁴.

Під час своєї роботи в Археографічній комісії при історико-філологічному відділі УАН О. Левицький доклав зусиль для організації серійного видання “Джерела для історії України” (за зразком “Архива ЮЗР” Київської археографічної комісії), готував до друку пам’ятку української мови XVII ст. – “Учительне Євангеліє 1670”, нове перероблене видання свого дослідження про шлюбне право в Україні у XVI–XVII ст., продовжував працювати над “Літописом Самовидця”, плануючи здійснити його нове наукове видання українською мовою разом із додатками, примітками, науковими коментарями та українським перекладом, мав намір здійснити публікацію омріяного ним літопису Самійла Величка (остання згадка про його роботу над текстом датується 1909 р.⁶⁵), а також працював у комісії для публікації творів Т. Шевченка, І. Франка, М. Драгоманова, В. Антоновича. Однак всі ці проекти так і залишилися нереалізованими⁶⁶. Маловідомим і також нездійсненим едиційним проектом О. Левицького була хрестоматія під назвою “Южно-русская письменность. От начала книгопечатания в Южной России до конца XVIII века”. Видання, план-проспект якого включав близько 100 позицій, мало містити найцінніші пам’ятки писемності і культури XV–XVIII ст. (літописи, Пересопницьке Євангеліє, Києво-Печерський патерик, пам’ятки полемічної літератури, документи братських шкіл, гетьманські універсали тощо)⁶⁷.

Успіхом увінчалася робота О. Левицького у комісії, що за сприяння Британського Біблійного товариства готувала до видання український переклад Святого Письма, здійснений ще на початку 1860-х рр. П. Морачевським. Комісію очолював єпископ Парфеній (Левицький), який зумів об’єднати для роботи над виданням найкращі наукові сили (загалом 22 особи з Кам’янка-Подільського, Києва, Москви, Санкт-Петербурга).

В опублікованих біографіях вченого немає згадок про участь у комісії, однак він фактично був одним з її головних керівників, залучивши до роботи ширше коло спеціалістів. Робота над перекладом тривала з 1905 по 1911 р., а сам історик на знак подяки за свою працю був нагороджений примірником Біблії Санкт-Петербурзького видання 1900 р. з дарувальним написом на авантитулі⁶⁸.

На особливу увагу в едиційному доробку вченого заслуговують два фундаментальні томи із серійного видання комісії “Архив Юго-Западной России”, які містили акти про церковно-релігійні відносини на Україні за 1332–1648 рр., а також документи до історії шлюбного права та родинного побуту в Україні XVI–XVII ст.⁶⁹ Характерною ознакою цих видань була їх багата джерельна база: актові книги Луцька, Володимира, Житомира, Коронної метрики, Люблінського Коронного трибуналу, фонди Київського центрального архіву, збірки документів Київської духовної академії, архіву Київської археографічної комісії, Печерської Лаври, Головного архіву Міністерства закордонних справ тощо.

Історії звичаєвого права та судочинства Лівобережної України, починаючи з половини XVII–XVIII ст., присвячена його праця “*Очерки народной жизни в Малороссии*”⁷⁰, написана за твердженням автора на підставі актових книг Полтавського полкового суду та ще декількох козацьких судів. Перед смертю О. Левицький переклав “Очерки” українською мовою, але опублікувати не встиг.

Безумовною заслугою історика було перевидання у 1898 р. класичного вже на той час тритомника “Памятников, изданных временною комиссиею для разбора древних актов”, опублікованого комісією у 1845–1859 рр. Усі джерела було звірено з оригіналами, додано нові документи⁷¹.

Паралельно з масштабними видавничими проектами О. Левицький систематично і невтомно вміщував на сторінках часописів численні археографічні публікації “малого жанру”, базовані виключно на нововіднайдених документах і пам’ятках. У такий спосіб ученим було уведено до наукового обігу величезний масив документальних матеріалів⁷².

Походження з середовища духовенства, хороше знання побуту та звичаїв народу визначили широкі зацікавлення О. Левицького, а формування його наукових інтересів відбувалося, з одного боку, під впливом наукового патріотично настроєного середовища істориків і діячів культури, з іншого, в умовах репресивної політики влади і заборони всього українського. Історик брав активну участь у громадсько-культурному та науковому житті, не стояв осторонь суспільно-політичних процесів в Україні того часу. Обрання дослідника членом багатьох наукових товариств та інституцій, президентом Всеукраїнської академії наук, а також плідна співпраця з різними часописами свідчили про

його науковий авторитет. Виконані на високому рівні наукові видання джерел, зокрема козацьких літописів, які вдалося здійснити вченому, заклали міцні підвалини сучасної археографічної науки. Його ж нерелізовані археографічні проекти, як і академічне перевидання наукової спадщини вченого продовжують залишатися актуальними.

¹ *Грушевський М.* Орест Левицький. Некролог // Україна. Науковий трьохмісячник українознавства. – Кн. 1–2. – К., 1924. – С. 199–202; *Коваль О.* Левицький Орест Іванович // Українські архівісти (XIX–XX ст.): Бібліографічний довідник / Держкомархів України. УНДІАСД. Упоряд.: І. Б. Матяш, С. Л. Зворський, Л. Ф. Приходько та ін. – К., 2007. – С. 350–351; Левицький Орест Іванович (1848–1922). Бібліографічний покажчик / Автор-укладач Мокляк В. О. – Полтава, 1993. – 110 с.; *Москвич Л. Г., Сторчак А. І.* Видатний історик, археограф-архівіст (До 120-річчя від дня народження О. І. Левицького) // Український історичний журнал. – 1968. – № 12. – С. 125–130; *Москвич Л. Г.* Творчий шлях О. І. Левицького // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – Вип. 4. – К., 1971. – С. 63–76; *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Учений з роду Левицьких // Наука і суспільство. – 1990. – № 6. – С. 27–30; *Їх же* Академік Орест Левицький // Київська старовина. – 1998. – № 6. – С. 74–93; *Їх же* Академік УАН Орест Іванович Левицький (Нарис життя і науково-творчої діяльності) // Академік Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.). Життєпис, бібліографія його праць та праць про нього. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 151 с. (рецензію С. Заремби див.: Український історичний журнал. – 2002. – № 4. – С. 149–151); *Їх же* Великий майстер наукової праці і художньої творчості // Вісник НАН України. – 1998. – № 11–12. – С. 13–23. Узагальнений історіографічний огляд з теми див.: *Коробчук І. М.* Орест Левицький – історик і пам'яткознавець Правобережної України (історіографічний аспект) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 13. – С. 312–320.

² *Грушевський М.* Орест Левицький ... – С. 199.

³ *Черкаський Т.* Історик-белетрист Орест Левицький // Орест Левицький. Історичні оповідання. – К., 1930. – С. 6.

⁴ *Сарбей В., Москвич Л.* Учений з роду Левицьких ... – С. 27. Про мотиви переведення на інший факультет див.: *Їх же* Академік Орест Левицький ... – С. 75; *Грушевський М.* Орест Левицький ... – С. 199.

⁵ Детальніше див.: *Москвич Л. Г.* Творчий шлях О. І. Левицького ... – С. 64; *Сарбей В., Москвич Л.* Академік Орест Левицький ... – С. 75–77; *Їх же.* Великий майстер наукової праці ... – С. 13–14.

⁶ *Грушевський М.* Орест Левицький ... – С. 199–200.

⁷ ЦДАЛ України, ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Шевченка, м. Львів), оп. 1, спр. 2277, арк. 43; Лист О. І. Левицького до Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові від 8 лютого 1911 р. // Архіви України. – 1968. – № 4. – С. 60.

⁸ *Москвич Л. Г., Сторчак А. І.* Видатний історик, археограф-архівіст ... – С. 125.

⁹ *Сарбей В., Москвич Л.* Академік Орест Левицький ... – С. 78; *Їх же.* Великий майстер наукової праці ... – С. 15.

¹⁰ ЦДАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 2277, арк. 43; Лист О. І. Левицького ... – С. 60.

- ¹¹ *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 19.
- ¹² *Грушевський М.* Орест Левицький ... – С. 200.
- ¹³ Див.: *Москвич Л. Г.* Творчий шлях О. І. Левицького ... – С. 66.
- ¹⁴ *Сарбей В., Москвич Л.* Академік Орест Левицький ... – С. 79.
- ¹⁵ *Сарбей В., Москвич Л.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 23–24
- ¹⁶ *Грушевський М.* Орест Левицький ... – С. 201.
- ¹⁷ *Черкаський Т.* Історик-белетрист Орест Левицький ... – С. 11.
- ¹⁸ *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 24.
- ¹⁹ Там само. – С. 96–99.
- ²⁰ *Сарбей В., Москвич Л.* Учений з роду Левицьких ... – С. 28. *Сарбей В., Москвич Л.* Академік Орест Левицький ... – С. 79; *Їх же.* Великий майстер наукової праці ... – С. 18.
- ²¹ *Москвич Л. Г.* Творчий шлях О. І. Левицького ... – С. 70.
- ²² Див.: *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 59–60.
- ²³ Детальніше див.: *Левицький О.* Владимирь–Волинское братство // Киевская старина. – 1889. – № 7. – С. 287; *Його же.* Историческое описаніе Владимирь-Волинскаго Успенскаго храма, построенаго въ половинѣ XII вѣка кн. Мстиславомъ Изяславичем. – К., 1892. – 132 с.
- ²⁴ Хроніка Українського Наукового Товариства у Києві за 1909 р. // Записки Українського Наукового Товариства (далі – Записки УНТ). – Кн. 7. – К., 1910. – С. 110.
- ²⁵ Левицький Орест Іванович (1848-1922). Бібліографічний покажчик ... – С. 7.
- ²⁶ *Грушевський О.* “Українське Наукове Товариство в Київі” та “Історична секція при Всеукраїнській Академії Наук” в рр. 1914–1923 // Україна. – Кн. 4. – К., 1924. – С. 180.
- ²⁷ Див.: Хроніка ... за 1907 р. // Записки УНТ. – Кн. 1. – К., 1908. – С. 154; Хроніка ... за 1908 р. // Записки УНТ. – Кн. 4. – К., 1909. – С. 156; Хроніка ... за 1909 р. // Записки УНТ. – Кн. 7. – К., 1910. – С. 111; Хроніка ... за 1910 р. // Записки УНТ. – Кн. 8. – К., 1911. С. 123; Хроніка ... за 1911 р. // Записки УНТ. – Кн. 10. – К., 1912. – С. 159.
- ²⁸ ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 374, арк. 103; Хроніка Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові. – Р. 1912. – Вип. 1. – Ч. 49. – Львів, 1912. – С. 18.
- ²⁹ ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 966, арк. 82.
- ³⁰ *Коваль О.* Левицький Орест Іванович ... – С. 351.
- ³¹ ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 2277, арк. 43; Лист О. І. Левицького ... – С. 60.
- ³² *Сарбей В. Г.* Вклад губернських архівних комісій в історіографію України // Друга республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Матеріали. – К., 1965. – С. 270. *Войцехівська І. Н., Семергей О. О.* Губернські вчені архівні комісії в Україні (кін. XIX – поч. XX ст.) // Київська старовина. – 1995. – № 6. – С. 111.
- ³³ *Коваль О.* Левицький Орест Іванович ... – С. 351.
- ³⁴ *Москвич Л. Г.* Творчий шлях О. І. Левицького ... – С. 75; *Сарбей В., Москвич Л.* Учений з роду Левицьких ... – С. 29; *Їх же.* Академік Орест Левицький ... – С. 86; *Їх же.* Великий майстер наукової праці ... – С. 20.

³⁵ *Боряк Г.* Археографічна діяльність академіка Ореста Левицького ... – С. 915.

³⁶ *Дзира Я.* Третій президент ... – С. 381–382; *Москвич Л. Г.* Вклад О. І. Левицького у вивчення звичаєвого права на Україні // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – Вип 5. – К., 1972. – С. 104; *Ї ж.* Творчий шлях О. І. Левицького ... – С. 73–74; *Москвич Л. Г., Сторчак А. І.* Видатний історик, археограф-архівист ... – С. 126; *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Учений з роду Левицьких ... – С. 28–29; *Їх же.* Академік Орест Левицький ... – С. 87–88.

³⁷ *Житецький І.* “Киевская старина” сорок років тому // За сто літ. Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і поч. XX ст. – Кн. 3. – К., 1928. – С. 130.

³⁸ *Грушевський М.* Орест Левицький ... – С. 201.

³⁹ ЦДАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 2277, арк. 44; Лист О. І. Левицького ... – С. 60.

⁴⁰ *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 65–66.

⁴¹ Див.: *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Учений з роду Левицьких ... – С. 28; *Їх же.* Академік Орест Левицький ... – С. 85; *Їх же.* Великий майстер наукової праці ... – С. 19.

⁴² *Москвич Л. Г.* Творчий шлях О. І. Левицького ... – С. 72.

⁴³ Левицький Орест Іванович (1848–1922). Бібліографічний покажчик ... – С. 5.

⁴⁴ *Сарбей В., Москвич Л.* Академік Орест Левицький ... – С. 85; *Їх же.* Великий майстер наукової праці ... – С. 19.

⁴⁵ Найновіше дослідження основних аспектів археографічної діяльності вченого див.: *Боряк Г.* Археографічна діяльність академіка Ореста Левицького: реалізовані і нездійснені проекти // Україна крізь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – С. 904–915.

⁴⁶ Едиційна археографія в Україні у XIX–XX ст. Плани, проекти, програми видань. – Вип. 1. – К., 1993. – С. 7.

⁴⁷ *Боряк Г.* Археографічна діяльність академіка Ореста Левицького ... – С. 905.

⁴⁸ *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 24–25.

⁴⁹ *Сарбей В., Москвич Л.* Академік Орест Левицький ... – С. 80.

⁵⁰ *Журба О. І.* Київська археографічна комісія. 1843–1921. Нарис історії і діяльності. – К., 1993. – С. 88.

⁵¹ Там само.

⁵² Левицький Орест Іванович (1848–1922). Бібліографічний покажчик ... – С. 6.

⁵³ *Огнева О.* Свято-Володимирське братство та діяльність членів Археографічної комісії О. Левицького й І. Каманіна // Матеріали Ювілейної конференції, присвяченої 150-річчю Київської археографічної комісії. – К., 1997. – С. 188.

⁵⁴ *Боряк Г.* Археографічна діяльність академіка Ореста Левицького ... – С. 908.

⁵⁵ *Левицький О.* Къ истории учреждения Киевскаго и других Центральныхъ архивовъ (2 апреля. 1852 г.) // Киевская старина. – 1902. – № 5. – С. 81–82.

⁵⁶ *Боряк Г.* Археорграфічна діяльність академіка Ореста Левицького ... – С. 909–910. Детальніше про методику та організацію описування див.: Там само. – С. 910–911.

⁵⁷ Там само. – С. 906. Основною причиною перевидання “Літопису Самовидця”, на думку дослідників, було віднайдення двох нових його списків – П. Іскрицького та Я. Козельського, у зв’язку з чим з’явилася можливість його публікації за найдавнішим списком, максимально наближеним до оригіналу (*Москвич Л. Г.* З історії становлення джерелознавства України // Феодалізм: економіка, класова боротьба, культура. – К., 1986. – С. 193–194). О. Левицький після значної текстологічної роботи та палеографічного аналізу обох рукописних збірок, довів, що таким “найдавнішим, найкраще переписаним і витриманим” був список П. Іскрицького (*Петровський М. Н.* Нариси з історії України XVII–початку XVIII століть (Досліди над Літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 29).

⁵⁸ *Грушевський М.* Орест Левицький ... – С. 200.

⁵⁹ *Дзира Я.* Треті президент ... – С. 376; *Москвич Л. Г.* З історії становлення джерелознавства України ... – С. 196–197; *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік Орест Левицький ... – С. 80; Оpubліковану автобіографію Стефана Лукомського див.: *Левицький О.* Автобіографическая “сказка” малороссийского літописателя Стефана Лукомского // Киевская старина. – 1890. – № 9. – С. 477–485.

⁶⁰ Див.: *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 28–29.

⁶¹ *Москвич Л. Г.* Творчий шлях О. І. Левицького ... – С. 70; *Москвич Л. Г., Сторчак А. І.* Видатний історик, археограф-архівіст ... – С. 126.

⁶² *Боряк Г.* Археорграфічна діяльність академіка Ореста Левицького ... – С. 906–907; *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 30; *Їх же* Академік Орест Левицький ... – С. 80; *Тесленко І.* Родинний клан Єрличів // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2004. – Випуск 4. – С. 137. Текст Львівського літопису все ж був опублікований аж у 1971 р. (*Бевзо О. А.* Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження. – К., 1971), а от видання Літопису Єрлича обсягом майже 400 сторінок так і залишилося нереалізованим проектом.

⁶³ *Кістяківський О. Ф.* Щоденник (1874–1885). У 2-х томах. – Т. 1. (1874–1879). – К., 1994. – С. 291.

⁶⁴ Там само. – С. 308.

⁶⁵ *Журба О. І.* Київська археографічна комісія ... – С. 156–159.

⁶⁶ *Боряк Г.* Археорграфічна діяльність академіка Ореста Левицького ... – С. 907. Див. також: *Сарбей В. Г., Москвич Л. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 85–86; *Їх же.* Академік Орест Левицький ... – С. 87; *Їх же.* Великий майстер наукової праці ... – С. 20.

⁶⁷ Див.: *Боряк Г.* Археорграфічна діяльність академіка Ореста Левицького ... – С. 907–908. Частина пам’яток, що їх передбачалося включити до хрестоматії, було безповоротно втрачено у ХХ ст.

⁶⁸ *Стародуб А.* Листи єпископа Парфенія (Левицького) до Ореста Левицького та Єлисея Трегубова як джерело до вивчення історії видання українського перекладу Євангелія // Український археографічний щорічник. – Вип. 7. – Київ–Нью-Йорк, 2002. – С. 359–360, 363, 370.

⁶⁹ Архив Юго-Западной России. – Ч. 1. – Т. VI: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1372–1648 гг.) / Под. ред. О. И. Ле-

вицкого. – К., 1883. – 1120 с. (рецензію І. Каманіна див.: Киевская старина. – 1884. – № 12. – С. 708–716); Архив Юго-Западной России. – Ч. 8 – Т. III: Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. / Под. ред. О. И. Левицкого. – К., 1909. – 858 с. (*Грушевський М.* Остані томи “Архива Юго-Западной России” // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т. СХV. – Львів, 1913. – С. 177–182).

⁷⁰ *Левицкий О. И.* Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII ст. // Киевская старина. – 1901. – №. 1–3, 5, 7–12.

⁷¹ Детальніше див. *Дзира Я.* Третій президент ... – С. 377; *Москвич Л. Г.* Творчий шлях О. І. Левицького ... – С. 68–69; *Сарбей В., Москвич Л.* Академік Орест Левицький ... – С. 83; *Їх же.* Великий майстер наукової праці ... – С. 17; *Їх же.* Академік УАН Орест Іванович Левицький ... – С. 44.

⁷² *Боряк Г.* Археографічна діяльність академіка Ореста Левицького ... – С. 908.

Раскрыт процесс формирования исторического мировоззрения и научных интересов О. Левицкого. Выяснена его роль в деятельности научных обществ и институций. Охарактеризован вклад в развитие архивного дела и археографии, в частности публикацию исторических источников XVI–XVIII ст.

Ключевые слова: научная деятельность; Киевский университет; научные общества; Археографическая комиссия; архивные источники; едиційна діяльність.

The article shows the process of development of historical world view and scientific interests of O. Levytskyi. The author researches his role in the activity of scientific societies and institutions as well as characterizes the contribution in the development of archival affairs and archeography, namely the edition of historical sources of 16-18 centuries.

Key words: the scientific; the Kyiv University; the scientific societies; the Archeographic Commission; the archival sources; the publishing activity.